

Opgang, 11 augustus 2019, de achtste Zondag van de zomer.

Vandaag op de achtste zondag in de zomer klinkt psalm 42, ook weer een overbekende psalm met het prachtige beeld over het hert dat naar water smacht.

In deze Psalm zien we een verlangen naar God, een verlangen om het aangezicht van God te zien.

Vele componisten hebben hun visie op de beroemde woorden gegeven en vandaag kunt u een zestal composities beluisteren.

De tekst van psalm 42 geheel of gedeeltelijk gebruikt bij deze stukken luidt:

Zoals een hinde smacht naar stromend water, zo smacht mijn ziel naar u, o God.

Mijn ziel dorst naar God, naar de levende God, wanneer mag ik nader komen en Gods gelaat aanschouwen?

Tranen zijn mijn brood, bij dag en bij nacht, want heel de dag hoor ik zeggen: 'Waar is dan je God?'

Weemoed vervult mijn ziel nu ik mij herinner hoe ik meeliep in een dichte stoet en optrok naar het huis van God – een feestende menigte, juichend en lovend.

Wat ben je bedroefd, mijn ziel, en onrustig in mij. Vestig je hoop op God, eens zal ik hem weer loven, mijn God die mij ziet en redt.

Mijn ziel is bedroefd, daarom denk ik aan u, hier in het land van de Jordaan, bij de Hermon, op de top van de Misar.

De roep van vloed naar vloed de stem van uw waterstromen – al uw golven slaan zwaar over mij heen.

Overdag bewijst de HEER mij zijn liefde, 's nachts klinkt een lied in mij op, een gebed tot de God van mijn leven.

Tot God, mijn rots, wil ik zeggen: 'Waarom vergeet u mij, waarom ga ik gehuld in het zwart, door de vijand geplaagd?'

Mij gaat door merg en been de hoon van mijn belagers, want ze zeggen heel de dag: 'Waar is dan je God?'

Wat ben je bedroefd, mijn ziel, en onrustig in mij. Vestig je hoop op God, eens zal ik hem weer loven, mijn God die mij ziet en redt.

1. Improvisatie over psalm 42 gespeeld door Klaas Bolt (1927 – 1990)

Zijn vader was zowel onderwijzer als koordirigent en kerkorganist. Daardoor was Klaas Bolt voorbestemd voor het onderwijs (hij bezocht korte tijd de kweekschool), maar kwam hij ook al vroeg in aanraking met de muziek. Hij werd leerling van Johan van Meurs op het Arp Schnitgerorgel in de Der Aa-kerk in Groningen. In 1946 werd hij organist van de Bartholomeüskerk in Noordlaren en assistent-organist van de Martinikerk in Groningen. Vervolgens studeerde hij in Utrecht aan het Conservatorium, waar zijn uitzonderlijke begaafdheid voor improvisatie bleek.

In 1952 werd hij vaste bespeler van het wereldberoemde Christiaan Müller-orgel in de Grote of Sint-Bavokerk in Haarlem, met het oog op kerkdiensten. Daarnaast nam hij aanvullende lessen in improvisatie bij Cor Kee, de vader van Piet Kee. Bij het Haarlemse Internationaal Orgel improvisatie Concours werd hij, zowel in 1956 als in 1957, de winnaar. Naast zijn vaste aanstelling in Haarlem trad Klaas Bolt ook vaak op als concertorganist in binnen- en buitenland en was hij zeer actief als docent aan het Sweelinck Conservatorium in Amsterdam. Ook gaf hij improvisatiecursussen in de Verenigde Staten. Klaas Bolt was niet alleen organist, maar nog meer kerkmusicus die zijn spel uitdrukkelijk in dienst stelde van de protestantse gemeentezang. Het was zijn opvatting dat het orgel zich moet richten naar zowel de gemeentezang als naar het koor, in plaats van dat de zang zich laat leiden door het orgel..

2. Psalm 42 Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621)

Als het aan het Calvinisme had gelegen, waren alle orgels met de Beeldenstorm uit de kerken verdwenen. Dankzij de stadsbesturen bleven de orgels echter behouden. Sweelinck was dan ook feitelijk een ambtenaar, in dienst van het Amsterdamse stadsbestuur. Als stadsorganist vermaakte hij het publiek dat door de week in de Oude Kerk kwam wandelen. Sweelincks orgel- en klavecimbelmuziek zijn van uitzonderlijk belang, omdat allerlei internationale invloeden hier met groot meesterschap werden geconsolideerd. De in Deventer geboren musicus Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621) was in feite een zoon van de Gouden Eeuw. De welvaart in de Nederlanden bloeide als nergens ter wereld. Er heerste een ongekende activiteit in de bouwkunst, beeldende kunst, letterkunde en wetenschap. Sweelinck onderhield contacten met de elite uit Amsterdam, waaronder Huygens, Vondel en Hooft.

Toen Jan Pieterszoon Sweelinck benoemd werd tot organist van de Oude Kerk in Amsterdam, werd orgelspel en meerstemmig zingen dus verboden. De componist bekeerde zich tot het protestantisme en werd door de stad benoemd tot organist (buiten de eredienst.) En zo werd Sweelinck beroemd door het geven van orgelconcerten (buiten kerktijd) en werd hij overstelpt door leerlingen uit alle windstreken.

In zijn tijd echter werd Sweelinck gerekend tot de toonaangevende meesters van de orgelmuziek.

Sweelincks meesterschap ligt in de instrumentale (orgel)kunst. Maar ook schreef hij een monumentaal oeuvre aan vocale muziek, waaronder vier bundels met meerstemmige zettingen van alle 150 Psalmen. Deze psalmen van Sweelinck worden wel het Magnum Opus genoemd.

3. Quemadmodum desiderat cervus, psalm 42 Dietrich Buxtehude

Als organist werkte Buxtehude van 1657 tot 1658 in Helsingborg, van 1660 tot 1668 in de Marienkirche van de Duitse kerkgemeente van Helsingør en vanaf 1668 in Lübeck aan de Marienkirche. Gedurende bijna veertig jaar stond hij aan het hoofd van het muziekleven in de voormalige 'hoofdstad' van de Hanze. Naast zijn hoofdtaak als organist van de Marienkirche, had Buxtehude een verplichte neventaak als 'kerkschrijver', boekhouder, en ontving hij een salaris voor zowel geleverde muzikale als boekhoudkundige prestaties.

In 1673 begon hij met het schrijven van composities voor zogeheten Abendmusiken. Dit waren concerten die ten tijde van de Advent door Buxtehude werden georganiseerd ten behoeve van de rijke koopmanselite van de stad en waarvoor hij speciaal composities van oratoriumachtige signatuur schreef. Ook door virtuoze improvisaties op het grote orgel van de Marienkirche maakten deze concerten hem tot ver buiten Lübeck beroemd.

Het model van deze Abendmusiken - waarmee Buxtehudes schoonvader Tunder ooit was begonnen - was ontleend aan soortgelijke initiatieven in de Oude Kerk van Amsterdam, die onder leiding van de organist ter plekke tevens stadsmusicus, Jan Pieterszoon Sweelinck, plaatsvonden ten behoeve van de Amsterdamse burgerij.

Dieterich Buxtehude is de beroemdste vertegenwoordiger van de Noord-Duitse Orgelschool, die afstamde van Sweelinck.

4. Sicut cervus, psalm 42 Giovanni Pieluigi da Palestrina ca 1525 - 1594

In de Renaissance (1400-1600) kwamen kunst en cultuur opnieuw tot leven, ook in de muziek. Een renaissance componist die veel invloed heeft gehad op de katholieke kerkmuziek sinds 1563, waarin het concilie van Trente plaatsvond, was de Italiaan Giovanni Pieluigi da Palestrina. Vlak bij Rome, in het plaatsje Palestrina, werd ongeveer in 1525 da Palestrina geboren. Hij studeerde in Rome, en werd op twaalfjarige leeftijd door de koormeester van Santa Maria Maggiore ontdekt en ingelijfd in het knapenkor, waar hij tot zijn negentiende levensjaar zou blijven.

De geloofshervorming die door Luther, Calvijn en anderen was ingezet, als reactie op misstanden in de katholieke kerk, noopte de kerk tot tegenactie. Op het concilie van Trente (1545-1563) werden tal van zaken in de kerk opnieuw geregeld en vastgesteld en werden misstanden aangepakt. Het is de tijd van de contra-reformatie. Ook de Rooms-Katholieke eredienst werd toen hervormd. De officiële liturgische taal werd het latijn, de inhoud van de eredienst werd vastgesteld en de wijze waarop muziek werd ingepast werd vastgesteld. De muziek van Palestrina was tijdens dit concilie een voorbeeld, veel kerkmuziek is later in zijn stijl gecomponeerd. Het is niet verwonderlijk dat het overgrote deel van het werk van Palestrina kerkelijk georiënteerde muziek betreft. Hij schreef 105 missen, 400 motetten, 68 offertoria, 78 hymnen, en nog vele tientallen andere werken als litanieën, lamentaties, magnificats, psalmen, etc. Een heel klein deel van het werk is werelds: 187 madrigalen en canzones.

De composities van Palestrina kenmerken zich door een heldere structuur en een uitgebalanceerde harmonie in de zang. Palestrina werd kapelmeester aan de Sint Pieter in Rome Palestrina zou dat volhouden tot zijn overlijden in 1594.

5. Like as the hart desireth the waterbrooks Herbert Howells (1892 – 1982)

Howells toonde al vroeg muzikale begaafdheid. Hij studeerde aan het Royal College of Music te Londen. In 1915 werd bij Howells de ziekte van Graves geconstateerd, een ernstige schildklierafwijking. Hij werd hiervoor als eerste Britse patiënt behandeld met stralingstherapie. In 1917 was hij korte tijd organist van de kathedraal van Salisbury. Aan het Royal College of Music kreeg hij in 1920 een aanstelling als docent. Met Robert Runciman Terry die verbonden was aan de kathedraal van Westminster, werkte hij aan de heruitgave van Latijnse kerkmuziek uit het Tudortijdperk.

Howells' composities en zijn werkzaamheden als docent en examiner, maakten hem tot een gerespecteerd persoon in de Britse muziekwereld.

Howells schreef orkestwerken en kamermuziek, waaronder een pianokwartet.

Howells' bekendheid berust vooral op zijn kerkmuziek. Hij schreef in opdracht van vele kathedralen en koren zo'n twintig zettingen van het Magnificat en Nunc dimittis voor de evensong, de anglicaanse vespers.

Van zijn anthems zijn met name Like as the hart (naar Psalm 42), vandaag te beluisteren, en Take him, earth, for cherishing bekend. Daarnaast schreef hij ook een aantal composities voor orgel.

6. Psalm 42 Wie der Hirsch schreiet nach frischem Wasser Hugo Distler (1908 - 1942)

Hugo Distler was een gevoelige mens en een van de belangrijkste vernieuwers van de Lutherse kerkmuziek. En het buitenechtelijk kind van een fabrikant en een naaister. Zijn moeder trouwde snel (niet met de fabrikant) en vertrok naar Amerika. De kleine Hugo werd overgelaten aan zijn grootouders en had daar geen prettige jeugd. Hij vluchtte in de piano en nam lessen muziektheorie en muziekgeschiedenis tijdens zijn middelbareschooltijd. Daarna studeerde hij piano, orgel en compositie aan het conservatorium van Leipzig.

Distler verdiepte zich vooral in polyfone muziek uit de Renaissance en Barok (Schütz, Bach) en gebruikte zijn inzichten voor eigen composities. Die schreef hij onder meer voor de koren die hij dirigeerde.

Distler kreeg steeds vaker te maken met repressie van de nationaal-socialistische autoriteiten. Die hadden weinig op met moderne muziek ('als ik het woord "cultuur" hoor, trek ik meteen mijn pistool', schijnt Goebbels ooit gezegd te hebben) en godsdienst. Zijn werk werd een paar keer op een haar na tot 'ontaarde kunst' verklaard; steeds waren er invloedrijke collega's die dat fatale brandmerk wisten te verhinderen. Zij waarden het zeer, en Distler kreeg steeds meer werk. Zo was hij in de jaren veertig docent compositie, koordirectie en orgel in Charlottenberg en dirigent van het Berlijnse staats- en kathedraalkoor.

Maar de werkdruk, de luchtaanvallen en vooral de vijandigheid van de autoriteiten, die bleven dreigen met recrutering in het leger, ondermijnden Distlers geestelijke weerstand.

Hij pleegde zelfmoord in 1942, nog maar 34 jaar oud. Ver weg van de idyllische wereld van zijn liefdesliedjes uit de jaren dertig.